

THEOLOGIA PRACTICA

Tunyogi Lehel

Fodorháza

Magány, csend és imádság*

A sivatagi atyák bölcsességének relevanciája a mai szolgálatra nézve

Solitude, Silence and Prayer. The Relevance of the Desert Fathers' Wisdom for Our Days' Ministry. Abstract

The lecture presented in Hídalmás at a conference held for presbyters, is mainly based on the book of Henri Nouwen: *The Way of the Heart*. (Ballantine Books. New York, 2003.) The purpose is to evoke the spirituality of the Desert Fathers, grouped around the three crucial points emphasized and represented by their exemplary conduct: solitude, silence and prayer. By the citation of their wise sayings, a portrayal of the most significant characters is contoured. In an overcrowded, too loud and spiritually emptied world, our days' ministry may receive new strength from the everlasting hidden resources of the wilderness.

Keywords: Practical Theology, spirituality, ministry.

„Csak a visszaút visz bennünket előre.”¹
(Martin Heidegger)

Egyiptomban, Kairó és Alexandria között kb. félúton, a Nílus deltájától nyugatra húzódik egy időszakos patakmeder, a Vádi-en-Natrun. Nevét a nátron-sótról kapta, amelyet a fáraók idejében a mumifikálás folyamatában használtak. Az északnyugat-délkeleti irányban elterülő völgy leginkább embert próbáló pusztaságában, a Szkétisz-sivatagban, egy kolostor romjai közt egy több évszázados fa, az ún. engedelmesség fája látható.² A hagyomány szerint a Kr. u. 4. századtól kezdve³ tanúskodik gondozója türelmes alázatáról, csendes (s)z(er)énységének kitartásáról. A történet szerint Törpe János, miután Szkétiszbe vonult, egy thébai „öreg” mellé került tanítványnak. Az atya egy száraz botot ültetett a pusztába és azt mondta novíciusának, hogy minden nap öntözze meg egy korsó friss vízzel, amíg teremni fog. A cellájuktól a forrásig annyira hosszú volt az út, hogy egy fél napot vett igénybe a vízhordás. A sivatag hője miatt a fiatal tanítvány este indult és reggelre érkezett a naponkénti korsó vízzel. Három évig járt és öntözte a száraz botból lett csemetét, míg gyökeret fogott és végre

* Elhangzott 2010. augusztus 13-án Hídalmáson, a Királyhágómelléki Egyházkerület Presbiteri Szövetségének munkatársképzésén.

¹ Gabriel Liiceanu, idézi in: *Întâlnire cu un necunoscut*. Humanitas, București 2010, 278.

² *Patericul, sau Apoftegmele părintilor din pustiu*. Colecția alfabetică. Text integral. Fordította, bevezetővel és bemutatóval látta el Bădiliță Cristian. Második kiadás. București, Polirom 2005, 158. Ld. még Regnault Lucien: *Így éltek a 4. századi egyiptomi szerzetesek*. <http://bakonybel.osb.hu/tanulmányok/regnault.htm> (megnyitva: 2010. augusztus 6.)

³ Valójában a 15. századból való.

termett. Ekkor mestere szedett a fáról és a termésből vitt a templomba, hogy a többi atyafit is kínálja meg „az engedelmesség gyümölcséből”.⁴

A pusztából az égbe magasodó példázat-fának ez a nyitó képe lehet annak a példás életmódnak az illusztrációja, amit a Kr. u. 4–5. században ábrázoltak ki az azóta „sivatagi atyáknak” nevezett közösség tagjai. Történeteiknek, de főképpen mondásaiknak írásba foglalt emléke a *Paterikonban*, vagy *Apophthegmata Patrumban*, azaz a szerzetes atyák bölcs szavainak és cselekedeteinek gyűjteményében maradt fenn. Számos – görög, latin, kopt, örmény, etióp és szír nyelven – ismert változatából főleg a görög nyelvű szöveg vált mérvadóvá. Mielőtt lejegyzésre kerültek volna, ezek a szentenciák még csak szóban hagyományozódtak át. Úgy emlegették ezeket, mint λόγοι, ῥήματα, vagyis „szavak”, „igék”. A ῥήμα nemcsak „szót”, hanem „dolgot”, „tettet”, „eseményt” is jelent, így pedig a kimondott szó tartalmát, annak komolyságát és súlyát hangsúlyozza.

Az ἀποφθέγμα kifejezés a kérdés-felelet alapformájú irodalmi műfajt jelöli. Ez a sokkal későbbi káté-forma őse a szerzetes atyák katekizmusává tette a *Paterikont*. Az elbeszélési keret a hallgatással indul, az atya remetei csendjével, amelyet egyik tanítványa vagy látogatója tör meg valamilyen konkrét kérdéssel. A válasz lehet szó vagy gesztus, illetve mindkettő. A gesztus valamilyen példaértékű cselekménnyé bővíülhet, melynek tanulsága kiegészíti és alátámasztja a tanítást. Például:⁵

„Egy testvér megkérdezte Pimén atyát: ’Mi hasznosabb, hogy beszélj, vagy hogy hallgass?’ Az öreg azt mondja: ’Aki Isten szeretetéből szól, jól teszi; ugyanúgy az is, aki Isten szeretetéből hallgat.’” (Pimén 147.)

Vagy pedig kihagyva a kérdezős kontextusát, egyszerűen csak:

„Azt mondta még: ’Valaki úgy tűnik, hogy hallgat, de szívében elítél másokat: az ilyen ember állandóan beszél. Másvalaki pedig reggeltől estig beszél, viszont uralja a hallgatást, vagyis nem mond semmi haszontalant.’” (Pimén 27.)

Megtörtént, hogy egy-egy látogatás élménye annyira emlékezetessé vált, hogy sokáig emlegették nemcsak azok, akik jelen voltak, hanem azok is, akik többszöri közvetítéssel értesültek róla. Ennek példaként idézem a következő esetet:

„Három atya szokott minden évben elmenni a boldogságos Antalhoz. Ketten közülük szokták kérdezni gondjaikról és a lélek üdvözüléséről. Az egyik viszont hallgatott és semmit nem kérdezett. Egy idő után, Antal atya ezt mondja neki: ’Már hosszú ideje jársz ide és sosem kérdezel semmit’. Ő pedig ezt válaszolta: ’Elég, ha nézlek, atyám.’” (Antal 27.)

Az atyák bölcsességének egyik lényeges vonása a humor. Erről külön is lehetne beszélni. Itt viszont csak az egyik sajátosan derűs esetet említem, amelynek tréfás metaforája mögött – mint mindig – nagyon komoly intelem rejlik:

⁴ *Patericul*, 158–159.: Törpe János atyáról. Ld. Törpe János 1. Az apophthegmában elbeszélte példázatot Andrej Tarkovszkij, orosz filmrendező használta fel *Aldozathozatal* című, 1986-ban Svédországban rendezett filmje nyitó jelenetéhez, illetve kerettörténetéhez.

⁵ Az idézetek a *Patericul*, sau *Apoftegemele părinților din pustiu* román nyelvű tolmácsoláson alapuló fordítások.

„Néhány testvér Szkétiszből elment Antal atyához. Hogy eljussanak hozzá, be- szálltak egy csónakba, ahol találkoztak egy öreggel, aki ugyanarra tartott. A test- vérek viszont nem ismerték. És leülve a csónakban, elkezdtek beszélni az atyák mondásából és a Szentírásból, mint ahogy saját dolgukról is. Az öreg hallgatott. A kikötőben látták, hogy az öreg is Antal atyához ment. Ahogy megérkeztek [Antal atya] ezt mondja nekik: 'Jó útítársat találatok, ezt az öreget!' Aztán az öregnek is mondja: 'Ügyes testvérek voltak veled, atya!' Mire az öreg így felel: 'Ügyesek, ügyesek, de udvaruknak nincs kapuja és bárki akarja, bemegy az istál- lóba és elköti a szamarat'. Vagyis, azt beszélük, ami a szájukra jön.” (Antal 18.)

Démoszthenész (Kr. e. 384–322) állítólag kavicsot helyezett a nyelve alá azért, hogy leküzdje dadogását és rákényszerítse nyelvét a szavak helyes kiejtésére.⁶ Ezzel szem- ben:

„Agaton atyáról mondták, hogy három évig tartott egy követ a szájában, amíg elsajátította a hallgatást.” (Agaton 15.)

Több mint másfél évezreddel későbbi párhuzamként fűzöm hozzá, hogy 1965-ben, a szerző halála után jelent meg Lucian Blaga önéletrajzi írása, a *Hronical si cântecul vârstelor*. Emlékezésében azt írja, hogy viszonylag későn, négyéves korában szólalt meg először, addig teljesen néma volt – annyira, hogy családja azt hitte, egész életére az ma- rad. Viszont, mikor megszólalt, teljesen összefüggően és árnyaltan beszélt. Ezen a ponton jegyzi meg az író, hogy négy évébe került, amíg megtanult beszélni, és egy egész élet nem volt elég ahhoz, hogy megtanuljon hallgatni.

Az *Apophthegmata Patrum*ban tehát a hangsúly a tanításon, a mondásokon, illetve a példaértékű gesztusokon van. A szövegyűjtemény azt a szellemi-lelki utat rajzolja meg, amely a hallgatástól a szavakon keresztül, a cselekedetekben megtestesült tanítás- hoz vezet el olvasóját. Ahhoz a tanításhoz, amely sajátos történetekből szűrődött le, hogy követésre méltó példákat állítson elénk.⁷ A *Paterikon* nagyon kevés életrajzi vo- natkozású elbeszélést, még kevesebb adatot tartalmaz az idézett atyákról. Ebben (is) az újszövetségi evangéliumi könyvek szerzőinek szemléletéhez igazodik, akik az ihletett megszövegezéskor nem Jézus „életregényére”, hanem Jézus Krisztus örökkévaló Igé- jére összpontosítottak. Mégis úgy, ahogy az Újszövetségből Jézus életének üdvtörténe- tileg lényeges szakaszai is kirajzolódnak az Általa hirdetett Ige mellett, úgy az *Apophthegmata Patrum*ban is elsajátítható körvonalakat ölt az egyes atyák, illetve a köré- jük tömörült közösségek példás életmódja, máig megkapó spiritualitása. Talán emiatt érthető a hagyománynak hitszabályozó tekintélyt tulajdonító történelmi egyházak, fő- leg a görögkeleti egyház rajongása ezekért az atyákért, illetve tanításaikért.

Anélkül, hogy eltúloznánk jelentőségüket, ami minden bizonnyal a bölcs atyák kí- vánságával sem egyezne, idézzük fel tanításaiknak három olyan lényeges témáját, ami a 21. századi egyházi szolgálatban talán még aktuálisabbá vált, mint az egyháztörténet korábbi szakaszaiban. Az *Apophthegmák* egyik szakavatott értelmezője, a római-katolikus

⁶ Plutarkhosz: *Párbuszamos életrajzok*. Dém. 11.

⁷ „Tăcereă a atras după sine cuvîntul, cuvîntul a atras gestul, gestul a născut deja povestea.” Bădiliță, Cristian: *O carte despre oameni cu aripi de foc*. Bevezető tanulmány in: *Patericul, sau Apoftegelele părinților din pustiu*, 9.

lelkész (és pszichológus) Henri J. M. Nouwen ezt a három témát a következőkben átlapította meg: *magány, csend és imádság*.

Nouwen a Yale Divinity School tanáraként, egy ökumenikus összetételű diákcsoporttal tartott szemináriumot a sivatagi atyák lelkeségéről, amikor rájött, hogy a *Paterikon* tanításának foglalata az egyik atya – Arszeniosz – nevéhez fűződő apophteg-mában ismerhető fel.

[Arszeniosz] „miután visszahúzódott a magányos életbe [remeteéletbe], ismét ugyanazokkal a szavakkal imádkozott [„Uram, mutasd meg, miképpen üdvözüljek!” – lásd Arszeniosz 1]. És hallott egy nagy hangot, mondván: ’Arszeniosz, menekülj, hallgass, csendesedj el!’ Íme a büntelenség gyökerei.” (Arszeniosz 2.)

Következtetéseit *The Way of the Heart (A szív útja)*⁸ címmel foglalta írásba egy könyvecskében. Itt arra a kérdésre (ami egyben a mi mostani kérdésünk is) keresi a választ, hogy a jelenkor egyre nyomasztóbb körülményei között miképpen lehet feltölteni azzal az elengedhetetlenül szükséges lelki erővel, ami az egész emberi életet a Róm 12,2-ben megfogalmazott követelmény értelmében „az Istennek jó, kedves és tökéletes akaratával” megegyező „okos” (szó szerint: „logikus”, azaz Ige szerinti) istentiszteletté tudja átalakítani. Nouwen az Arszeniosz imádságára érkezett válaszbán véli felfedezni a mindnyájunk kérdésére adható feleletet. Próbáljuk meg tehát (legalább nyomon) követni a „szív útjának” ezt az együtt haladó hármassávját.

Már a Bibliában megfigyelhető, hogy Isten választott embereinek szolgálata gyakran az elvonulásban való felkészüléssel kezdődött. A Gal 1,15–16-ban Pál apostol arról ír, hogy missziója előtt Arábiába vonult vissza, s onnan már kiforrott teológiai látással lépett színre. Még messzebb az időben, ott van Mózes esete is, akinek Isten úgy alakította életét, hogy Midiánban kellett negyven évet eltöltenie viszonylag eseménytelen névtelenségben, s csak ezután került sor arra az elhívásra, amit vonakodva fogadott. Mindenekfölött pedig Jézus Krisztus példája az igazán mérvadó, aki a pusztában állta ki mindazon kísértések sorát, amelyek minden embert megpróbálnak, viszont amelyekből – Jézustól eltérően – senki sem kerül ki teljesen győztesen. Viszont nemcsak a szolgálatkezés előtt, hanem a szolgálat végzése közben is, az emberi teherbírást messze meghaladó kritikus időkben, a magányba menekült Istennek egyik-másik szolgálója. Leghíresebb példa erre nézve az Illés prófétája, aki a Kármel-hegyi küzdelmet, a bosszút esküdött Jézabelt, végül pedig a tanítványát is hátrahagyva lépi át az országhatárt, hogy kimerülten (ahogyan manapság mondanánk: „kiégve”) jusson el a Hóreb-hegyhez, a szent „találkahelyre”, oda, ahol elődeinek és népének – mint választottaknak – történelme vette kezdetét.

A sivatagi atyák névsorának és egyben történetének élén áll Remete, avagy Nagy Szent Antal (251/252–356) példás alakja.⁹ Melléknevét joggal kapta, hiszen ő a sivatagi

⁸ Nouwen, Henri J. M.: *The Way of the Heart*. Ballantine Books, New York 2003.

⁹ Legendás életéről Athanasius (Szent Atanáz), alexandriai püspök írt könyvet, melynek latin fordítása a *Vita Antonii* címet viseli.

Közép-Egyiptom egyik falujában, Komében született egy jómódú kopt keresztyén családban. Húsz év körüli volt, amikor meghaltak szülei és így rámaradt a lánytestvéréről és a családi birtokról való gondoskodás. Viszont élete hamarosan sorsfordulóhoz jut, mikor egy úrnapi szó szerinti értelemben vonatkoztatja magára az istentiszteleten felolvasott Mt 19,21-et: „Monda néki Jézus: Ha tökéletes akarsz lenni, eredj, add el vagyondodat, és oszd ki a szegényeknek; és kincsed lesz mennyben; és jer és kövess engem.” Ezt hallván, meg is tette azt, amit az evangéliumban elmulasztott teljesíteni a Jézushoz forduló gazdag if-

magány „bajnoka”. Nemcsak azért alkalmaztam rá ezt a kifejezést, mert talán minden embernél tovább bírta az egyedüllétet, hanem azért is, mert híresen zaklatott magányában a lelkiség atlétájához méltó módon tudott helytállni. Köztudott, hogy a pusztasághoz babonás félelmek fűződnek. Az ókortól kezdve írásos nyoma van annak a képzetnek, hogy a sivatag az ördögnek és szövetségeseinek, a gonosz szellemeknek a lakóhelye. Így Antal atyának is számtalanszor kellett megküzdenie a démonokkal. Harcai annyira legendásakká váltak, hogy a későbbi századokban számos képzőművészeti alkotás témájául is szolgáltak. Ezek közül talán a leghíresebb a német festőnek, Matthias Grünewaldnak a főműve, az Isenheimi Oltár triptichonja, melynek harmadik látványán, a jobb oldali képen látható Szent Antal megkísértésének – szürreális – jelenete.

A magány fogalmához nagyon sok félreértés tapad. Nouwen szavaival:

„Számunkra a magány leggyakrabban magánéletet jelent. Arra a gyanús meggyőződésre jutottunk, hogy mindnyájunknak joga van a magánélethez. Így a magány egyfajta spirituális tulajdonná válik, amelyért versengeni lehet a szellemi javak szabadpiacán. De ennél is több van. Azt is gondoljuk a magányról, hogy az egy megálló, ahol feltölthetjük az akkunkat, vagy az ökölvívás szorítójának a sarka, ahol beolajozzák sebeinket, meggyúrják izmainkat, és találó csatakiáltásokkal állítják helyre bátorságunkat. Röviden, úgy gondolkozunk a magányról, mint egy olyan helyről, ahol új erőt gyűjthetünk az élet folyamatos versenyéhez.”¹⁰

A magány viszont nem egy „külön bejáratú gyógykezelési hely”,¹¹ nem a szabadságolásban lazítók üdülőtelepe, ahonnan bármikor tovább lehet állni, ha megelégtünk az unalmassá vált tétlenséget, sem pedig nosztalgikus visszatérés a természetes egyszerűség primitív formáihoz, amikor rövid időre nélkülözni kívánjuk a korszerű csúcstechnológia kényelmes felszereléseit. Persze az ilyen fajta „magánytípusokra” is szükségünk van, ezek viszont „pótmagányok”, olyan szurrogátumok, amelyek csak nagyon jelentéktelen mértékben és még rövidebb ideig nyújtanak megoldást. A sivatagi atyák példájából viszont teljesen másfajta magány rajzolódik ki.

jú. Eladta az örökség rácsó részét, a pénz kiosztotta a szegények között, és csak a húgának szükséges részt tartotta meg. (Egyébként lánytestvére sem használta el örökségét, mert apáca lett.) Kezdetben saját falujában élt szerzetesként (görögül: μοναχός, ami azt jelenti, hogy „egyedül élő”), majd rátalál a falu szélén egy „öregre”, aki bevezeti a remeteségbe. Ezt követően egy elhagyott sírboltba vonul el, majd az egyre több látogató miatt még mélyebbre költözik a pusztába. Pispírben telepszik le egy lepusztult várban. Később innen költözik tovább a Vörös-tengertől nem messze levő Kolzim-hegy lábához. (Ez a hely mára a Szent Antal hegye nevet viseli.) Készségesen vállalta volna a vértanúhalált. Ehelyett szinte százhat éves kort ért meg. Halála pillanatáról isteni értesítést kapott, ezért gondosan intézkedett távozásáról. Ruháit két hűséges tanítványára hagyta, és úgy rendelkezett, hogy ismeretlen helyre földeljék, nehogy relikviaként imádat tárgyává váljék. Két évszázadig teljesült a vágya, ugyanis 561-ben mégis megtalálták sírját. A neki tulajdonított földi maradványokat Franciaországban, az Arles-i Saint Julien templomban őrzik. Ld. http://hu.wikipedia.org/wiki/Remete_Szent_Antal; <http://www.katolikus.hu/szentek/0117.html> (megnyitva: 2010. augusztus 7.)

¹⁰ “For us, solitude most often means privacy. We have come to the dubious conviction that we all have a right to privacy. Solitude thus becomes like a spiritual property for which we can compete on the free market of spiritual goods. But there is more. We also think of solitude as a station where we can recharge our batteries, or as the corner of the boxing ring where our wounds are oiled, our muscles massaged, and our courage restored by fitting slogans. In short, we think of solitude as a place where we gather new strength to continue the ongoing competition in life.” – Nouwen, Henri J. M.: *i. m.* 17.

¹¹ “private therapeutic place”. Uo.

Nouwen találó jellemzése értelmében a – biblikus és az erre alapozó egyházi hagyomány szerinti – magány „az átalakulás kohója”, a megtérésnek egy olyan küzdőtere, ahol elhal a régi én (az „öember”), eloszlik az önmagunkról alkotott, ezért életünket mindig félrevezető ábrándképünk, és helyette az új én kel életre, aki már nem a világhoz, illetve a kor követelményeihez próbál (a sikertelenség rémképétől mindig szorongva) idomulni, hanem az életünket és igazi önmagunkat adó Istenhez kíván feltétel nélkül, szíves derűvel igazodni.

Ebben a magányban az ember saját jelentéktelenségével szembesül, azzal, ahogyan áltatta magát, ahogyan pozdorjává morzsolta életidejét, olyasmiket részesítve előnyben, amelyek valójában teljesen idegenek és értéktelenek. Megtorlatlanul maradt sérelmek, megaláztatások szegyenletes emlékei, vagy pedig megvalósítatlanul maradt tervek, visszafojtott vágyak kúsznak elő ilyenkor. Irróztat a testünk mélyén alattomosan megbúvó halálos betegség gyanúja, de főleg a lét gyógyíthatatlan betegsége, a halál bizonyossága taszít életfogytiglani rémületbe.

A sivatagi atyák korának világszemléletében – ahogyan Remete Szent Antal esetében is láthattuk – ezek a rémképek a démonokban öltöttek testet. Eszerint minden káros szenvedélynek, emberi gyengeségnek vagy kísértő gondolatnak megvolt a maga démona. A pusztaság tűzforró nappali éghajlata, s a dermesztően hideg éjszakákban szinte tárgyiasulttá felerősödő sejtelmes hangok még az ésszerűséggel felvértezett ember idegeit is a hallucinálásig borzolják.

Viszont ebben a magányban az ember nemcsak démonaival szembesül, hanem Istenével is találkozik. Szorongásainak sokasága elhomályosíthatja ugyan hite tekintetét, viszont a végső kétségbeesés, a bukás szélén felnyílnak szemei és meglátja, hogy Isten, Akit távolinak, sőt hiányzónak vélt, mindvégig vele volt. Másképp nem is tudott volna eljutni teherbírása szinte pattanásig feszített határáig, amikor törékeny lényé már-már összeroppant volna.

Az *Apophthegmata Patrum*ban van egy ide vonatkoztatható történet, amely nagyon hasonlít ahhoz a jelenethez, amelyet az Ószövetség beszél el a 2Kir 6,13–17-ben, mikor Elizeust a szíriai hadak veszik körül Dótánban. Szolgáját rémület fogja el a nagy sereg láttán, de a próféta könyörgésére Isten megnyitja szemeit, hogy felismerje: „többen vannak, akik velünk vannak, mint akik ővelük” (16. v.), ugyanis a hegy tele volt az Isten által küldött „tüzes lovagokkal és szekerekkel” (17. v.).

„Egy alkalommal, Mózes atyát a bujaság gyötörte, és mivelhogy már nem tudott cellájában ülni, elment Izidor atyához. Az öreg azt tanácsolta, hogy térjen vissza cellájába, de Mózes atya nem akarta, mondván: 'Nem tudok [visszatérni], atyám!' Akkor vette őt az öreg, felvitte a házra és ezt mondta: 'Tekints nyugatra'. És, odapillantván, démonok sokaságát látta nyüzsgögni harcra készen. Aztán ezt mondja Izidor atya: 'Most tekints keletre'. Odanézvén, dicsőséggel teljes szent angyalok megszámlálhatatlan sokaságát látta. Ezt mondta Izidor atya: 'Ezeket az Úr küldte, hogy a szentek segítségére siessenek. A nyugatról valók azok, akik a szentek ellen harcolnak. De a mi oldalunkon sokkal többen vannak.' Akkor Mózes atya hálát adott Istennek és, felbátorodva, visszatért cellájába.” (Mózes 1.)

A kritikus pontnál átbillen az egyensúlyát veszített lélek és felismeri, hogy mindaz, amit vesztére valónak ítélt, valójában mindvégig javára – megtisztulására és épülésére – szolgált. A magány próbáját kiállt ember ezután nemcsak Isten szüntelenül tevékeny

jelenlétét veszi észre életében, hanem önmagára, következőképpen a másik emberre is másképpen néz, mint addig. Látásmódja többé már nem képmutató módon ítélkező, hanem őszintén együtt érző, beszédével többé már nem megszól, hanem megszólít, hogy vigasztaljon, viselkedése pedig már nem támadóan védekező, hanem befogadásra készen nyitott.

A folyamat persze nem ilyen egyszerű, még kevésbé sablonos. Összetetten árnyalt és személyre szabott. Nem elvont, hanem életbevágóan konkrét.

„[...] felelősek vagyunk saját magányunkért – írja Nouwen – Pontosán azért, mert a mi világi környezetünk oly kevés spirituális fegyelmet kínál, amit magunknak kell kifejlesztenünk. Valóban, nekünk kell kialakítanunk a saját sivatagunkat, ahova minden nap visszahúzódhatunk, lerázhatjuk kényszereinket, és Urunk szelíd gyógyító jelenlétében lakozhatunk. Egy ilyen pusztaság nélkül saját lelkünket fogjuk elveszíteni, miközben másoknak az evangéliumot prédikáljuk. Viszont egy ilyen lelki lakóhellyel egyre inkább hozzáidomulunk Ahhoz, Akinek nevében szolgálunk.”¹²

A letargia, mondhatnánk szójátékkal, amellyel ebbe a magányba léptünk, liturgiává alakul.

A liturgia legfontosabb eleme pedig az Ige, amelyet csakis csendben lehet meghallani. Beszéljünk tehát – milyen képtelenség! – a csendről. Leginkább úgy lehetne róla legtöbbet mondani, hogyha hallgatnánk. Ahogyan az egyik apophtegmban olvashatjuk (a benne szereplő replika az egyházi előljáróságot is megfricskázza, de most nem feltétlenül ezért idézem):

„Szintén Teofilos atya, az érsek, elment egyszer Szkétiszbe. Miután összegyűltek, a testvérek azt mondták Pambosz atyának: 'Mondj egy szót az érseknek, ami hasznos legyen neki.' Az öreg ezt válaszolja: 'Hogyha számára nem hasznos az én hallgatásom, akkor a szavam sem lehet az.'” (Teofilos érsek 2.)

Az egyik híres latin mondás szerint: *Lumina in tenebris clariora sunt*.¹³ Ugyanígy azt lehet mondani, hogy: a szív csendjében (vissz)hangosabb az Ige. Szívünkre hallgatva meghalljuk az Igét, s az Igét hallva megértjük szívünket.

Szolgálatunk, miként az egész világ, egyre inkább tele van zsúfolva szavakkal. Szavakat várnak el tőlünk, és szavakkal tömnek mindenütt. Nyájas mosollyal kísért szavakba csomagoljuk félkészén „mélyhűtött” pásztori tanácsainkat, szavakat préselünk ki egy helyben toporgó memóriánkból a szószéken, szavakkal cicomázzuk ünnepélyes rendezvényeinket, szavakkal akadékoskodunk gyűléseinken. Szavakkal vadítjuk kezelhetetlenné gyermekeinket. Szavakkal tesszük kiábrándítóan gyérré az istentiszteletek látogatottságát. Szavakkal népesítjük lakhatatlanná azt a világot, melyből éppen szavainkkal, (nagyot) mondani akarásunkkal száműztük a gondolatot. Szavainktól – miként

¹² “[...] we are responsible for our own solitude. Precisely because our secular milieu offers us so few spiritual disciplines, we have to develop our own. We have, indeed, to fashion our own desert where we can withdraw every day, shake off our compulsions, and dwell in the gentle healing presence of our Lord. Without such a desert we will lose our own soul while preaching the gospel to others. But with such a spiritual abode, we will become increasingly conformed to him in whose Name we minister.” Nouwen, Henri J. M.: *i. m.* 20–21.

¹³ *Sötétben tündöklőbb a fény*. Marcus Fabius Quintilianus (Kr. u. kb. 35–100), római rétor, tanár szállóigévé lett híres mondása.

„a fáktól az erdőt” – nem látjuk, és nem tudjuk láttatni Isten üzenetét. Éppen prédikációinkkal igétlenítjük azt, ami az Isten Igéje és az emberi szó együttesének ékes értelmében kellene igehirdetés legyen.

„Szavas világban” (*our wordy world*) élünk, írja Nouwen a szószátyárság jelenkoráról:

„Az utóbbi néhány évtizedben a szavak özöne árasztott el bennünket. Bárhova megyünk, szavak vesznek körül: lágyan suttogott szavak, hangosan kikiáltottak vagy dühösen ordítottak; kimondott, előadott vagy énekelt szavak; szavak a felvételeken, könyvekben, a falakon vagy az égen; szavak sokféle hangon, sokféle színben vagy számos alakban; hallgatásra, olvasásra, megtekintésre vagy rápillantásra szánt szavak; villódzó, lassan vonuló, táncoló, ugráló vagy tekerőző szavak. Szavak, szavak, szavak! Létezésünk padlózatát, falait és mennyezetét képezik. [...] Nemrég Los Angelesen keresztül vezettem, és hirtelen az a különös benyomásom támadt, hogy egy óriási szótáron hajtok keresztül. Akármerre néztem, szavak próbálták elterelni figyelmemet az útról. Azt hirdették, hogy 'használd, végy magadhoz, vásárolj meg, igyál meg, szagold meg, érints meg, csókold meg, feküdj le velem.' Egy ilyen világban ki tudja megőrizni a szavak iránti tiszteletet? Mindez azt sugallja, hogy a szavak, magaméit is beleértve, elvesztették alkotó erejüket. Határtalan megsokszorozódásuk oda juttatott bennünket, hogy elveszítsük a szavak iránti bizalmunkat és arra készített, hogy elég gyakran azt gondoljuk, 'Ezek csupán szavak.'”¹⁴

Egy interjúkötetben¹⁵ olvastam Örkény István egyik döbbenetes élményéről, ami tehetetlen sírásra készítette az idézett író. Az Egyesült Államokban látta, hogy az autópálya útpadkáján egy vak ember állt egyes egyedül és a túloldalra próbált átjutni. A szüntelenül száguldó kocsik végeérhetetlen sora viszont nem adott rá lehetőséget. Az ember csak szájalmasan tapogatózott fehér vakvezető sétabotjával, de az autópályán nem volt megállás, számára pedig nem volt átjutás. Ennek a való életből felidézett példázat-jelenetnek a párhuzamára lehetne kérdezni, hogy: a saját maga által szabadjára engedett, egyre viharzóbb szavai csúcsgorgalmának útszélére szorított ember miképpen juthat át az Ige túloldalára? Képtelenség, de képzeljük el, hogy akár csak egy perc-re, az egész világon egyszerre hallgatna el mindenki, hogy a hirtelen beálló csend pengéje kettészelje a szavak gáttalan áradatát, s az emberiségnek szabad útja nyílna az Igéhez, mint a választott népnek a Vörös-tenger, vagy a Jordán-folyó vízfalai között az Ígéret Földje felé. Lehetetlen. A felőlünk való oldalról. Viszont a túloldalról már megtörtént az áttörés. Az Ige jött át mihozzánk. Azok hallják meg halk és szelíd hangját,

¹⁴ “Over the last few decades we have been inundated by a torrent of words. Wherever we go we are surrounded by words: words softly whispered, loudly proclaimed, or angrily screamed; words spoken, recited, or sung; words on records, in books, on walls, or in the sky; words in many sounds, many colors, or many forms; words to be heard, read, seen, or glanced at; words which flicker off and on, move slowly, dance, jump, or wiggle. Words, words, words! They form the floor, the walls, and ceiling of our existence.

[...] Recently I was driving through Los Angeles, and suddenly I had the strange sensation of driving through a huge dictionary. Wherever I looked there were words trying to take my eyes from the road. They said, 'Use me, take me, buy me, drink me, smell me, touch me, kiss me, sleep with me.' In such a world who can maintain respect for words?

All this suggest that words, my own included, have lost their creative power. Their limitless multiplication has made us lose confidence in words and caused us to think, more often than not, 'They are just words.'” Nouwen, Henri J. M.: *i. m.* 37–38.

¹⁵ Hrabal, Bohumil – Szigeti László: *Zsebcselék. Interjúregény.* Kalligram 2004.

akik – úgy, mint Illés a Hóreb-hegyi elvonultságában – el tudnak csendesedni, hogy felismerhessék: Isten nincs sem a szavak hegyeket és kősziklákat szaggató viharában, sem az indulatok földindulásában vagy világot perzselő tűzében, hanem a magány csendjében. Ott, ahol el tudnak hallgatni, hogy meghallhassák Isten Ige-szavát.

A magány a csend által valósul meg. „Hogyha hallgató vagy, bárhol fogsz lakni, csendben lesz részed.” – mondta Pimén atya, aki nem a szavak, hanem a hallgatás nagymestere volt, s akinek egyszerű és közérthető tanácsai oly közkedveltek voltak, hogy róla maradt fenn a legtöbb (a *Paterikon* szinte egyötöd részét képező, összesen 209) apophtegma. Szintén ő mondta:

„Bármely kín legyőzhető a hallgatás által.” (Pimén 37.)

A csend, bár szótlanságot (is) jelent, mégsem nélkülözi a mondanivalót. Sőt, a csend által mondjuk a legtöbbet. A szavakkal beszélünk, s a csend által közlünk. Hogyha hisszük, hogy van, ki meghallgasson, szótlán szavaink csendben célhoz érnek.

„Béloszi Miosz¹⁶ atya mondta: 'Hallgatás hallgatásért. Hogyha meghallgatod Istent, Isten is meghallgat téged.'” (Miosz 1.)

A meghallgatott hallgatás: az imádság

A magány és a csend úgy tűnnek, mintha a kiutat jeleznék. Viszont ezek nem kifelé, hanem befelé vezetnek: a szívünk – azaz teljes emberi lény(eg)ünk kellős közepébe, oda, ahol Isten lakik; még akkor is, ha a világ és benne a saját helyzetünk abba a kényeszerképzetbe sodornak, hogy a legkevésbé, vagy éppen egyáltalán nem ott lakozik.

„Sziszóé atya mondta: 'Keress Istent – nem ott, ahol lakik.'” (Sziszóé 40.)

Szolgálatunknak számos összetevője „tanítható”. Tanítani lehet a lelkigondozás és a katekézis néhány módját, mikéntjét, az istentiszteleti rendtartást, az éneklést, az igehirdetés felépítését, fogalmazási sztereotípiáit, a gyülekezetépítés néhány kipróbált stratégiáját, viszont az egész szolgálat „lélegzetvételét”, az imádságot nem tudjuk, mert nem lehet tanítani. Illetve azért nem taníthatjuk, mert mi magunk is tanácstalanok vagyunk az imádságot (is) illetően.

„Egy testvér azt mondta Tódor atyának: 'Mondj egy szót, mert romlásba kerülök'. Nagy nehezen ezt mondta neki: 'Én magam is veszélyben forgok, mit tudjak neked mondani?'” (Fermei Tódor 20.)

Tanácstalanságunk egyrészt abból ered, hogy túlságosan „elintellektualizáljuk” az imádságot, vagyis észtevékenységgé bonyolítjuk, másrészt pedig túlságosan „fellelkesítjük”, vagyis érzelgőssé silányítjuk. Valahol a két véglet között van a harmadik tévedésünk, amikor „túlkonzentrálnak”: metafizikus összpontosítással zsugorítjuk. Legtöbbször pedig – bármelyik irányba csúsztatnánk az imádság fogalmát – agyonbeszéljük: akár az imádság mikéntjét, akár pedig vélt tartalmát. Az eredmény: unalmassá, rutinná, automatikussá, formalitássá alacsonyítjuk azt, ami valójában szolgálatunk szívének dobogása kellene legyen.

Henri Nouwen, a rá jellemző jámbor élcelődéssel írja:

¹⁶ Béloszi Miosz atyáról mindössze három apophtegma maradt fenn a *Paterikonban*.

„Hogyha a lelkészek nyilvános imádságai akár a templomépületeken belül, vagy azokon kívül, imádságos életük mutatója, akkor Isten bizonyára szemináriumok látogatásával van elfoglalva. ... Imaéletünk válsága, hogy értelmünk ugyan telve lehet Istenről alkotott gondolatokkal, szívünk eközben távol marad Tőle. Az igazi imádság szívből jön.”¹⁷

Bármely nyelv szóhasználatában a szívét jelző kifejezés minden bizonnyal benne van a legelcsépeltebb szavak toplistáján. (Gyanítom, hogy valahol az „Isten” és a „szeretet” szavak tőszomszédságában.) Rá is érvényes az, hogy minél gyakrabban használjuk a szavakat mindennapi forgalmában, annál kevesebbet tudunk róla. A sivatagi atyák szóhasználatában, a bibliaihoz hasonlóan, a „szív” az embernek nemcsak egy részére – teste életfontosságú szervére – vonatkozik, hanem az emberi mivolt teljes egészét jelenti. Benne kel életre minden érzés, minden gondolat és vágy, belőle indulnak ki az életet elárasztó döntések és benne kerülnek fontolóra a kívülről bebocsátást követelő késztetések.

Egyiptomi Nagy Makáriosztól maradt fenn a mondás: „Az atléta legfőbb feladata: a saját szívébe lépni.”¹⁸ Abba a szentélybe, amit bár meggyalázni törekszenek, mégis Isten áldott jelenléte tölt be. Belépni szívünkbe azért „atlétika” (azaz „küzdelem”), mert szívünk nemcsak szentély, hanem küzdőtér is, ahol az agóniát (miképpen Pál apostol nevezi szolgálatát a 2Tim 4,7-ben: „nemes harc”, „szép agónia”) nem extázisban, önmagunkból kilépve harcoljuk meg, hanem ellenkezőleg, önmagunk legmélyebb és legigazibb mélyébe lépve és mindvégig Istenben maradván küzdjük át magunkat új szívünk és új lelkünk vajadásába.

A szív imádsága tulajdonképpen szívátültetés, mi több: életátültetés. Teljes lényünkkel átengedni szívünket Istennek, hogy ezután mindig Isten szíve dobogjon életünknek minden megnyilvánulásában.

Az imádság nem tantárgy, de annál inkább diszciplína – fegyelem. A sivatagi atyák lelkiisége alapján, Nouwen a szív imádságának három jellemzőjét sorolja fel mint konkrét tanácsot arra nézve, hogy miképpen gyakorolható (és gyakorolandó) az imádság fegyelme a mindennapi szolgálatban. Eszerint, a szív imádsága: rövid könyörgésekből áll, szüntelen való, és mindent, illetve mindenkit átfogó.¹⁹

A Hegyi Beszédben Jézus arra figyelmeztet, hogy ne legyünk „fecsegők” (Károlinál: „sokbeszédűek” – Mt 6,7). A naponta mondott, illetve ismételt egyszerű, rövid imádságok nem varázsigék, sem pedig azonnal ható ellenszerek a felmerülő gondokra, viszont általuk a naponta végzett teendőink mozdulatai közé lelki életünk rezdülései is belekerülnek. Amint a nevelés alapja a szoktatás és az ismétlés, ugyanúgy a rövid könyörgések mindennapi mondogatásával lelkünk üdvös „reflexévé” tehetjük az imádságos feleletet életünk kisebb-nagyobb kihívásaira.

„Egy tanítvány megkérdezte Makáriosz atyát: 'Hogyan kell imádkozni?' Makáriosz így válaszolt: 'Ne vessz el a szavakban. Elég, ha felemeled a kezed, és ezt mondogod: Uram, amint Neked tetszik, és tudásod szerint könyörülj rajtam! Ha

¹⁷ “If the public prayers of ministers inside as well as outside of church buildings are any indication of their prayer life, God is certainly busy attending seminars.”

[...] The crisis of our prayer life is that our mind may be filled with ideas of God while our heart remains far from him. Real prayer comes from heart.” – Nouwen, Henri: *i. m.* 70–71.

¹⁸ Henri Nouwen idézi (*i. m.* 75.). Az idézet forrása: Hausherr, Irénée: *The Name of Jesus*. (Angol ford. Cummings, Charles.) Cistercian Publications, Inc. Kalamazoo, MI 1978, 314.

¹⁹ Nouwen, Henri J. M.: *i. m.* 79.

tombol a harc körülötted: Uram, segíts! Ő tudja, mi válik üdvösségedre, és megkönyörül rajtad.” (Makáriosz 19.)²⁰

A Kr. u. 5–6. században Kis-Ázsiából indult egy olyan spirituális mozgalom, amely legfőképpen Pál apostol közismert, ám annál nehezebben (ha egyáltalán) teljesíthető buzdítására alapozott: „Szüntelen imádkozzatok” (1Thessz 5,17). Éppen ezért eukhistiknak (görögül: εὐχή – könyörgés), vagy messzaliánusoknak (szír nyelven: „könyörgők”) nevezték őket. Egy alkalommal éppen ennek az irányzatnak a követői látogatták meg Ennatoni Lucius atyát.

„Az öreg megkérdezte őket: 'Milyen munkát végeztek kezetekkel?' Ők erre ezt felelték: 'Mi nem nyúlunk a munkához, hanem ahogyan az apostol mondja, szüntelenül imádkozunk'. Az öreg azt kérdezi: 'De hát ti nem esztek?' Erre azt mondják: 'De igen'. Erre ő: 'És amikor esztek, ki imádkozik értetek?' Aztán: 'Nem is alusztok?' Ők: 'De igen'. Az öreg pedig: 'És amikor alusztok, ki imádkozik értetek?' Nem tudták, mit válaszoljanak neki. Ő így folytatta: 'Bocsásatok meg, de ti nem azt teszitek, amit mondotok. Megmutatom nektek, hogy bár dolgozom kezeimmel, megszakítás nélkül imádkozom. [Íme:] Leülök Istennel, hogy megáztassam a zsúpokat. Aztán kötéllel fonom őket mondván: Irgalmazz nekem, Istenem, a Te nagy kegyelmed és hosszútűrése szerint töröld el gonoszságomat.' S azt kérdezi tőlük: 'Vajon ez nem könyörgés?' Erre azt felelték: 'De igen'. Aztán folytatja: 'Egész nap dolgozom és imádkozom, és többé-kevésbé tizenhat garast keresek. Kettőt odateszek alamizsnaként a kapuhoz, a többire pedig eszem. Aki megtalálja a két garast, imádkozik értem mialatt eszem és alszom. Ily módon, Isten kegyelméből, teljesítem azt a parancsot, hogy szüntelen imádkozzam.’” (Lucius atyáról.)

Ez a történet egy konkrét gyakorlati lehetőséget mutat arra nézve, hogy miképpen lehet nehezen teljesíthetősége, vagy éppen teljesíthetetlensége ellenére az Istennel és a másik emberrel egybefűző, szakadatlan kötelékké fogni a folytonos imádság mindennapi fonalát.

A szív imádságának harmadik vonása az, hogy mindent, illetve mindenkit felölelő. Ez nemcsak azt jelenti, hogy imádságainkban minden szükséges kérhető, hanem azt is, hogy az imádság nem csupán az egyes ember, hanem a gyülekezet, illetve az egyház egészének a szolgálata az egymással és egymásért való könyörgésben. A mindenkit átölelő imádság az egyház teste – Krisztus szívében dobog a tagok szívének együtthangzásában.

„Sára anya mondta: 'Hogyha azért könyörögnék Istennek, hogy minden embernek tetszésére legyek, egyenként kellene imádkoznom mindegyikük ajtajánál. Inkább azért imádkozom, hogy mindenkiel szemben tiszta szívem legyen.’” (Sára 5.)

A végére tartogattam nemcsak Pimén atya mondásaiból, hanem az egész *Paterikon*-ból az egyik legszebb gyöngyszemet:

„János atya mesélte: 'Elmentünk egyszer Szíriából Pimén atyához, mivelhogy meg akartuk kérdezni a szív megkövüléséről. Az öreg nem tudott görögül, és

²⁰ <http://www.terebess.hu/keletkultinfo/filokalia.html> (megnyitva: 2010. augusztus 11.).

tolmácsot sem találtunk. Látván szomorúságunkat, elkezdett görögül beszélni, ezt mondván: 'A víz – természete szerint – lágy; a kő pedig kemény. De hogyha a kő fölé akasztjuk a korsót, cseppenként a víz kilyukasztja a követ. Ugyanígy, Isten beszéde lágy; szívünk pedig kőkemény. Az ember, aki gyakran hallgatja Isten beszédét, megnyitja szívét és féli az Istent.'" (Pimén 183.)

Egyiptomban, Kairó és Alexandria között kb. félúton, a Nílus deltájától nyugatra, a Szkétisz-sivatagban, egy kolostor romjai közt látható az „engedelmesség fája”. Gyümölcseivel „kiáltó szóként” hirdeti a pusztában, hogy a naponként naphosszat Isten Igéjével öntözött emberi szívben előbb-utóbb gyökeret ereszt a magány csendjében imádsággal átültetett új élet fája.

Felhasznált irodalom

- Gabriel Liiceanu, idézi in: *Întâlnire cu un necunoscut*. Humanitas, București 2010.
- Hausherr, Irénée: *The Name of Jesus*. (Angol ford. Cummings, Charles.) Cistercian Publications, Inc. Kalamazoo, MI 1978.
- Hrabal, Bohumil – Szigeti László: *Zsebcelemek. Interjúregény*. Kalligram 2004.
<http://www.terebess.hu/keletkultinfo/filokalia.html> (megnyitva: 2010. augusztus 11.)
- Nouwen, Henri J. M.: *The Way of the Heart*. Ballantine Books, New York 2003.
- Patericul, sau Apoftegmele pãrinilor din pustiu*. Colecția alfabetică. Text integral. Fordította, bevezetővel és bemutatóval látta el Bădiliță Cristian. Második kiadás. București, Polirom 2005.
- Plutarkhosz: *Párbuzamos életrajzok*. Magyar Helikon, Budapest 1965.
- Regnault, Lucien: *Így éltek a 4. századi egyiptomi szerzetesek*. <http://bakonybel.osb.hu/tanulmanyok/regnault.htm> (megnyitva: 2010. augusztus 6.)